

celotnega ansambla, po drugi plati pa se dogaja to prav v času, ki kulturi povsem ni naklonjen in je z neodločnostjo in nerazmejenostjo nalog prav tako precèj pripomogel do trenutne situacije. Izhod pa je seveda treba najti; zakaj če se to ne bo zgodilo, bo podoba sodobne slovenske kulture bistveno okrnjena. In prav zategadelj je naložena ljubljanski Drami ta hip pomembna, veliko odgovornost, ob kateri se bo vnovič (in to pot morebiti dokončno) preskusila prava moč tega pomembnega nacionalnega umetniškega telesa.

Borut Trekman

KRONIKA

KNJIŽEVNOST

EVALD FLISAR, MRGOLENJE PRAHU. Literarno delo Evalda Flisarja je do sedaj doživelo več odklanjanja kot pritrjevanja. Vzrok bi bil nemara tudi v tem, ker ta mladi avtor tako brezobzirno vrta v svet naših odnosov, naših nazorov, naših dejanj, skratka, v tisti naš svet, ki smo ga vajeni vsak dan živeti. Toda Flisar se ne zadovoljuje le s kritično deskripcijo tega življenja, ampak prizadevno išče vzroke vsemu, kar ga vznemirja. Sicer so njegova stališča dostikrat ohlapna, nejasna, in tudi le čustvo dokumentira, sučejo se na robu vere in nevere v smisel življenja, a naj bo kakorkoli, pri njegovi prozi ne ostane nemo neprizadeti, in to je gotovo eden od znakov dobre literature.

V romanu Mrgolenje prahu se je lotil nenavadnega ambienta. Opisuje življenje ciganov, ki potujejo iz kraja v kraj ali se pa tudi poskušajo kjerkoli ustaliti, se borijo za najskromnejše oblike obstoja, s težavo uravnavajo odnose do drugih ljudi, ob vsem tem pa živijo prvobitno življenje nagonskih bitij, skorajda na meji med človekom in živaljo, kjer ni nobene priučenosti in privzgojenosti,

* Evald Flisar, Mrgolenje prahu. Pomurska založba 1968.

kjer vladajo le neke temne sile, izvirajoče iz pradavne usode tega nemirnega rodu.

Četudi se pisatelj skuša čimbolj poglobljati v posebnosti ciganstva nasploh, saj se spušča celo v razpravljanje le-tega izvora, je vendarle vsa njegova pozornost obrnjena k nemu

predstavniku. To je mladi cigan Janek Hudorovec. V mladosti je doživel hud čustveni pretres, ki ga je poleg vse življenje oklepal v mučno navezanost. Spolnost je namreč spoznal pri svoji materi, kar za cigansko miselnost ni nič tako strašnega, a Janek se iz tega doživetja ne more izkupati do normalnega doživljanja spolnosti, zakaj pri materi se ni sproščal samo telesno, ampak mu je ta zveza pomenila tudi čustveno zatočišče. V fantu se končno spolna slast ter nemoška nedejavnost zlijeta v edinstveno harmonijo, ki mu preprečuje normalen odnos do drugih žensk. V tem je Janekova travma. Čeprav po nekem čudnem naključju pride v šole in se dokoplje celo do univerze, kjer študira pravo, se ne more otresti trame, nasprotno, z rastočimi spoznanji se njegova notranja kriza pogloblja, dokler po nedoumljivih vijugah naših podzavestnih sil ne izbruhne v oblikah, kakor so za nekomplirano in neprizadeto psiho povsem nemogoče. Hudorovec posili župnikovo nečakinjo, da bi se s tem otresel mučnih vezi, zažge domačijo nekega kmeta ter je sokriv uboja. Tako se znajde pred sodiščem.

Ta osnovna fabula bi bila lahko nič drugega kot napeta zgodba z značilnostmi kriminalke, toda Flisar se s tem še daleč ni zadovoljil. Tudi njegovo neposredno prikazovanje spolnosti nima nič skupnega s tisto seksualno literaturo, s katero je na primer nekoč Lawrence vznemirjal naše okuse, pač pa je njegov seks le vzrok, ne torej namen, vzrok za posebno, ekstremno duševno stanje. Tako je Flisarjev roman Mrgolenje prahu v prvi vrsti psihološki roman, zakaj vsa dejanja in vsi življenjski preokreti so naravnani k razkrivanju psiholoških momentov, ki nazadnje ustvarijo neko izjemno človeško podobo. In vsa Hudorovčeva nenavadna stališča do sebe in do drugih ljudi,

pa naj se zanje tudi včasih zazdi, da so bolj plod pisateljve miselne konstrukcije kot temeljitejšega življenjskega izkustva, so psihološka oziroma podzavestna posledica dejanj, in prav te posledice dajejo romanu večjo težo kot dejanja sama.

Flisarjev roman je pisan z veliko mero notranje napetosti, pri tem pa ne mislimo samo na usodne dileme mladega Hudorovca, ampak na vsa miselna navzkrižja in nasprotja, ki jih pisatelj vgrajuje v svoj tekst. Ta nasprotja so najbolj plastično podana v zadnjem delu romana, ko Hudorovcu na sodišču sodijo zaradi zločinov. Na eni strani se (pri javnem tožilcu) v dovolj izraziti obliki pojavlja mnenje, da je treba zločin soditi po paragrafi, da je vsak zločin prestopek, ki ga je treba kaznovati, da je vsaka krivda subjektivna in je potemtakem krivec zanjo absolutno odgovoren; na drugi strani pa stoji celo vrsta okoliščin, ki prestopnika rešujejo vsake subjektivne krivde. To tezo v romanu postavljajo kar trije Hudorovčevi zagovorniki: župnik Koren, prijateljica Darja in pravni branilec Gyorfí. Očitno je seveda, da je to tudi pisateljve teza. Iz vsega nekoliko zamotanega razpravljanja o problemu bi se dalo razbrati, da je krivda rezultat odnosov v množici, torej množice same, ki človekovo individualnost podreja sebi in jo s tem uničuje. Zato krivda ni v človeku kot takem, ampak v usodnem nesporezumu med inividuom in drugimi ljudmi. Kakor hitro sem namreč samo del množice, kakor hitro sem le prah v prašnem oblaku, ne morem biti več gospodar svoje življenjske poti in tudi ne več svojih dejanj, nisem več samosvoja osebnost, tudi ne morem biti več zločinec, ampak sem kvečjemu lahko le žrtev tega razmerja. Toda če se hočem postaviti izven množice, potem je neizogibno, da zadenem na tradicionalne moralne,

pravne in drugačne pregraje, ki jih je ta množica v tisočletjih postavila. To osvobajanje spet rodi konflikte, dvome, občutek nezmožnosti, da bi se osvobodil, nova nasprotja in nove žrtve. V tem obtoku upiranja, boja in samoobrambe je potem nesmiselno iskati osebno krivdo ter soditi po paragrafih. Problem je torej mnogo globlji, kot se zdi tožilcem. Vsa ta križišča krivd in nekrivd, osebnega in kolektivnega, svobodnega in dogmatskega bodo toliko časa mesto nesreč in gorja, dokler se človeštvo ne bo dvignilo na višjo raven eksistenčnih spoznanj ter medsebojnih odnosov.

Te Flisarjeve teze sicer niso popolnoma nove, nimamo pa Slovenci menda še leposlovnega teksta, kjer bi jim bilo namenjeno toliko prostora in kjer bi zaživele v tako direktni konfrontaciji. Vse te ideje so priglane do takšne stopnje, da se včasih zazdijo že kot iluzije, zlasti če jih presojamo z vidika današnje dobe, ko se človek zmeraj bolj pogreza v konglomerat organiziranih front, a navzlic temu je treba upravičeno domnevati, da so privrele iz pristnega in stvarnega pisateljevega občutja. Iz stvarnega zategadelj, ker so ravno neugodne razmere vselej tiste, ki rojevajo ideje, nasprotno temu, kar je, in pri tem ni več tako bistveno, kako visoko so te ideje povzdignjene.

Te ideje so pravzaprav glavna vsebina in podrejene so jim domala vse njegove osebnosti. Četudi je na primer Hudorovčeva mati prikazana le kot navadno cigansko bitje s komaj zaznavnim prizvokom tragičnosti, postaja vendar skozi Janekovo osebnost prav takšen prah, ki se zamašča skuša izkupati iz gomazeče množice, samo da se tega v svoji primitivnosti

še daleč ne zaveda. Isto velja za kmeta Gederja in župnika Korena, ki sta vsak po svoje že spoznala prah in občutila svoje mrgolenje v njem, a ostaja le pri rezoniranju, medtem ko se je Janek spustil na težko pot izkustva. Še najbolj neživljenjsko je konstruirana Janekova prijateljica Darja Malenškova, profesorica, psihološko osvetljevanje problema in prav nič več. Kot so za roman značilna velika nasprotja in konflikti nasploh, tako je med osebami največja razdalja ravno med ciganko Hudorovčevo in med profesorico Darjo. Prva je vsa neosveščena in podrejena svojim prvobitnim nagonom, druga je visoko izobražena, a je brez mesa in krvi, celo seksualno predajanje ji služi v prvi vrsti za preučevanje spolnosti in človeške psihe. In kakor Flisar često zna v osebah inkarnirati svoje ideje, tako je za profesorico zgrešil namen in prav nobene škode ne bi bilo, če v romanu sploh ne bi bila zagledala belega dne.

Flisarjev roman Mrgolenje prahu je v kompoziciji nekoliko raztrgan in sorazmeren, saj so na primer govori in protigovori na sodišču le preveč raztegnjeni in s tem škodujejo ostrini zastavljenega problema; tudi nekateri liki, zlasti bi tu še nekrat omenil Hudorovčevo prijateljico Darjo, so nesmotrno izdelani. A navzlic temu je roman pozornosti vredna novost v našem leposlovju, to pa predvsem zaradi pisateljevih tez, toliko močnih in sugestivnih, da so vredne razmišljanja. Posebej je treba poudariti še dejstvo, da spolnost v romanu, pa naj bo še tako groba in neposredno opisana, ne moti, saj je prikazana kot naravno človeško doživljanje in ni sama sebi namen.

Jože Šifrer